BI- JA PANSEKSUAALISUUS: Rajamaan identiteettejä tutkimassa

Varpu Alasuutari

Jenny Kangasvuo. 2022. *Bi- ja panseksuaalisuus*. Helsinki: SKS Kirjat. 400 s.

Homous on ehkä kahvia ja heterous maitoa, mutta biseksuaalisuus on maitokahvin sijasta jotain aivan muuta, omanlaistaan. Ehkä tuoremehua. (Kangasvuo 2022, 34.)

Jenny Kangasvuon tietokirjassa tarkastellaan bi- ja panseksuaalisuuden kokemuksia, representaatioita ja historiaa ansiokkaasti ja monipuolisesti. Kangasvuon teos on tärkeä ja tarpeellinen puheenvuoro, sillä bi- ja panseksuaalisuus yhä edelleen usein häviävät näkyvistä sateenkaari-ihmisten kokemuksia tarkasteltaessa. Kuten Kangasvuo toteaa, biseksuaalisuus – tai panseksuaalisuuskaan – ei ole vain sekoitus homoutta ja heteroutta, vaan jotakin omanlaistaan ja erilaista. Ne rikkovat seksuaalisuuden ja sukupuolen binäärisiä raja-aitoja tavoilla, jotka pelkän hetero- ja homoseksuaalisuuden kaksinapaisessa maailmassa jäävät näkymättömiksi.

Kangasvuon kirja perustuu vuosina 1999–2021 tehtyihin bi- ja panseksuaalien haastatteluihin sekä media-aineistoihin, kuten seksuaalivähemmistöjärjestöjen *96*- ja *SETA*-lehtiin sekä suomalaisiin sanomalehtiin ja pornolehtiin. Kangasvuo on kirjoittanut aiheesta myös väitöskirjan sekä useita tieteellisiä artikkeleita (mm. Kangasvuo 2014; 2021). Nyt julkaistu tietokirja on läpileikkaus Kangasvuon tutkimukseen yleistajuisella otteella.

Koska Kangasvuo tuo esiin oman kirjoittajapositionsa 1970-luvulla syntyneenä biseksuaalina biseksuaalisuuden tutkijana jo teoksensa alkumetreillä, lienee sopivaa todeta, että kirjoitan tätä arviota 1980-luvun lopulla syntyneenä biseksuaalina/panseksuaalina/queerinä queer-tutkijana, joka löysi paljon henkilökohtaista ja tutkimuksellistakin samaistumispintaa Kangasvuon teoksesta. Syntymäajankohdalla on tässä yhteydessä väliä, sillä kuten Kangasvuo teoksessaan osoittaa, biseksuaalisuutta ovat eri aikoina rajanneet erilaiset julkisten diskurssien määrittämät reunaehdot. Arvelen, että eri sukupolvien bi- ja panseksuaalit löytävätkin monella tapaa kiinnostavia peilauspintoja Kangasvuon teoksesta juuri temporaalisen tason huomioinnin vuoksi.

Varpu
Alasuutari

Elävää terminologiaa

Seksuaalisuuden ja sukupuolen nimeämisen tavat elävät ajassa. Etenkin 2010-luvulla keskusteluun on noussut uusia, aiempaa tarkkarajaisempia itsemäärittelyn muotoja, minkä seurauksena myös vanhempien termien sisällöistä käydään uutta määrittelykeskustelua (Juvonen 2019). Näin kaksinapaisen seksuaalisen halun rajat ylittävää seksuaalisuutta käsittelevä kirja ei 2020-luvulla voi sivuuttaa 2010-luvulla yleistynyttä panseksuaalisuus-termiä, minkä Kangasvuo huomioi teoksessaan otsikkoa myöten.

Vaikka kirjan lähtökohta on biseksuaalisuuden tutkimuksessa, panseksuaalisuus kulkee teoksessa mukana etenkin nykypäivää lähestyvässä aikatasossa ja nuorempien haastateltavien tarinoissa. Siinä missä etuliite bi tarkoittaa etymologian tasolla kahta, pan tarkoittaa kaikkea. Kangasvuo tuo tekstissään esiin bi- ja panseksuaalisuuteen liitetyt määritelmäerot mutta myös niiden limittäisyyden:

> Panseksuaalisuuden ajatellaan joskus kuvaavan eri sukupuoliin kohdistuvaa kiinnostusta kattavammin kuin biseksuaalisuuden ja huomioivan sukupuolen moninaisuuden biseksuaalisuutta paremmin. Tästä huolimatta biseksuaaleiksi itsensä määrittävät ihmiset eivät yleensä rajaa omaa haluaan pelkästään cis-miehiin tai cis-naisiin, vaan monilla on kokemuksia myös ihastumisista ja suhteista trans- ja muunsukupuolisiin. (s. 35.)

Se, miten termit määritellään ja miten ne koetaan, ei aina olekaan yksiselitteistä ja tarkkarajaista.

Oman seksuaalisuutensa nimeämisessä keskeistä on se, minkä määritelmän ihminen kokee eniten omakseen, mutta myös se, mihin yhteisöihin hän haluaa kuulua. Kangasvuon haastattelemista ihmisistä osa oli päivittänyt identiteettinsä biseksuaalista panseksuaaliksi, koska koki sen tarkemmin kuvaavan omaa seksuaalisuuttaan. Osa taas halusi pitää kiinni biseksuaalisuuden käsitteestä sen pidemmän historian ja henkilökohtaisen merkityksen vuoksi. Toisaalta moninaista ja liikkuvaa seksuaalisuutta on mahdollista nimetä myös rinnakkaisilla termeillä, jotka eivät sulje toisiaan pois, kuten Kangasvuokin toteaa: ”Itse esimerkiksi miellän olevani queer, ja queeriyteni ei ole ristiriidassa tai hierarkkisessa suhteessa biseksuaalisuuteeni” (s. 230). Seksuaalisuuden nimeäminen rinnakkaisilla termeillä ei ole uusi ilmiö. Kangasvuo huomauttaa, että aiemmilla vuosikymmenillä myös esimerkiksi lesbon ja biseksuaalin kategorioita on voitu käyttää strategisesti rinnakkain.

Panseksuaalisuuden ohella myös binääristä sukupuolijaottelua haastava muunsukupuolisuus lukeutuu 2010-luvulla yleistyneisiin termeihin (Juvonen 2019). Kangasvuo tuo kiinnostavasti esiin, että jo ennen muunsukupuolisuus-termin syntymistä biseksuaalisuuteen on sisältynyt tarkan kaksijakoisen sukupuolieron kyseenalaistusta. Kangasvuon ikäiset ja vanhemmat biseksuaalit nimesivätkin haastatteluissa sukupuoliristiriidan osaksi biseksuaalisuuttaan, kun taas Kangasvuon nuoremmat haastateltavat saattoivat määritellä itsensä muunsukupuolisiksi ja panseksuaaleiksi.

Kangasvuon luennassa näkyy käsitteiden kaventuminen uusien käsitteiden syntymisen myötä. Siinä missä sanat homoseksuaalisuus, homo ja lesbo ovat aiemmilla vuosikymmenillä voineet pitää sisällään myös ihmiset, joiden seksuaalinen halu ei rajaudu tarkasti vain samaan sukupuoleen, on biseksuaalisuus-termin laajempi haltuunotto kaventanut lesbon ja homon määritelmiä. Samaa kaventumista voidaan nähdä tapahtuneen biseksuaalisuuden kohdalla panseksuaalisuus- ja muunsukupuolisuus-termien yleistymisen myötä. Toisaalta tarkempi terminologia tekee myös aiempaa näkyvämmäksi seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden nyanssit ja ihmiset, joiden kokemusmaailma on aiemmin jäänyt näkymättömäksi laajempien termien alla.

Varpu
Alasuutari

Näkymätön ja eksotisoitu bi-/panseksuaalinen halu

Biseksuaalit ovat aina olleet osa sateenkaariyhteisön ihmisoikeustaistelua, vaikka biseksuaalisuuden historia onkin monilta osin näkymätöntä historiaa. Kangasvuo havainnollistaa, kuinka biseksuaalisuus on ollut 1970-luvun homo- ja lesboaktivistien näkökulmasta keskeinen käsite homoseksuaalisuuteen liitetyn stigman purkamisessa, sillä ihmisen nähtiin olevan ”perusolemukseltaan biseksuaali” (s. 253). Toisaalta psykiatrian ja kirkon näkökulmasta biseksuaalisuus määrittyi yleiseksi ja vaaralliseksi välitilapositioksi, josta voi keikahtaa homoseksuaalisuuden puolelle, ellei pidä varaansa. Oletetun universaaliuden ja toisaalta oletetun vaarallisuuden ristipaineessa biseksuaalisuus on ollut homo- ja heteroseksuaalisuuden väliin katoava näkymätön identiteetti.

Kangasvuon mukaan Suomen seksuaalipoliittisessa liikehdinnässä biseksuaalisuus identiteettinä alkoi näkyä 1980-luvun lopulla, ja näkyvämmin siitä alettiin puhua 1990-luvulla. Näkyvyys ei kuitenkaan ole aina tarkoittanut hyvää näkyvyyttä. Kangasvuo osoittaa, kuinka valtavirtamediassa ja pornolehdissä biseksuaalisuutta käsittelevän puheen sävy oli 1990- ja 2000-luvulla usein hämmästelevä, toiseuttava ja eksotisoiva. Biseksuaalisuus esitettiin trendinä ja ohimenevänä vaiheena, jota ei tarvinnut ottaa vakavasti. Biseksuaalisuuteen liittyi myös hyperseksualisointia ja oletuksia biseksuaalien kyvyttömyydestä sitoutua monogaamiseen parisuhteeseen. Lisäksi biseksuaalisuuden käsittely oli vahvasti sukupuolittunutta: siinä missä naisten biseksuaalisuus oli heteromiesten näkökulmasta jopa houkuttelevaa, miesten biseksuaalisuudesta vaiettiin tai sitä vähäteltiin vielä naisiakin vahvemmin.

Kielteinen julkisuuskuva on Kangasvuon mukaan vaikeuttanut ja hidastanut monien hänen haastateltaviensa itseymmärryksen muotoutumista ja biseksuaalisen identiteetin omaksumista. Teos sai minutkin pohtimaan sitä, kuinka eksotisoiva ja biseksuaalisuuden trendikkyyttä korostava diskurssi on vaikuttanut omiin teini-iän pohdintoihini etäännyttävästi. Kangasvuo arvelee, että panseksuaalisuus voi olla monille biseksuaalisuutta helpommin lähestyttävä identiteettikategoria, sillä siihen ei kohdistu samanlaista stigmatisoivaa painolastia.

Biseksuaalisuuden toiseuttamista esiintyy myös homo- ja lesboyhteisöissä, joissa biseksuaalisuus on ollut ”näkymätöntä, ei-toivottua ja vähän vaarallista” (s. 227). Haastatteluesimerkkien kautta Kangasvuo havainnollistaa, kuinka sitkeästi stereotypiat elävät vuosikymmenestä toiseen – ja kuinka satuttavia ne ovat etenkin esiintyessään sateenkaariyhteisön sisällä, jossa bi- ja panseksuaalikin voisi odottaa tulevansa hyväksytyksi omana itsenään mutta ei välttämättä tule. Tärkeää onkin ymmärtää, ettei bi- ja panseksuaalisuuden näkymättömyys ole vain historian kuriositeetti, vaan myös vahvasti nykypäivää: siinä missä heterous, homous tai lesbous voi tulla näkyväksi yhden eri tai samaa sukupuolta olevan kumppanin kautta, bi- ja panseksuaalit kohtaavat jatkuvan kaapista tulemisen ongelman ja todistelun tarpeen suhdestatuksestaan riippumatta, mikäli haluavat seksuaalisuutensa kirjon tulevan ymmärretyksi kokonaisuudessaan.

”Mitä saatanaa mä tälle teen?” Monogamianormia haastamassa

Kangasvuon haastattelema Pirjo (s. 1955), kuvaa biseksuaalisuuttaan ahdistavaksi: ”Sosiaalisessa, moraalisessa ja eettisessä kontekstissa sille ei oo tilaa. Se on se ristiriita, mikä jäytää välillä ihan helvetisti, että mitä saatanaa mä tälle teen?” (s. 94). Yksi syy ahdistukseen löytyy monogamianormista, jossa moneen suuntaan kurottavalle seksuaaliselle halulle ei ole tilaa ja jonka bi- ja panseksuaalisuus olemassaololollaan haastaa (ks. myös Lahti 2018). Edellä kuvatuista stereotypioista huolimatta bi- ja panseksuaalisuus eivät itsessään tarkoita kyvyttömyyttä monogamiaan, ja kuten Kangasvuonkin kirjasta käy ilmi, monille bi- ja panseksuaaleille monogaaminen

parisuhdemalli on ainoa toivottu parisuhdemuoto. Tästä huolimatta yhteen sukupuoleen kytkeytymätön halu tarjoaa myös mahdollisuuden kuvitella ja luoda toisenlaisia suhteissa olemisen tapoja. Osalle bi- ja panseksuaaleista erilaiset monisuhteisuuden muodot mahdollistavatkin oman seksuaali-identiteetin mukaisen elämän monogaamista suhdemallia paremmin.

Kangasvuon historiakatsaus tuo kiinnostavan näkökulman monisuhteisuuteen: 1970-luvun *96*- ja *SETA*-lehdissä avioliittoinstituutiota haastavat suhdemuodot tuotiin esiin utooppisena tulevaisuudenkuvana, jossa myös biseksuaalisuudella oli paikkansa. Myös Kangasvuon haastateltavien sitaateissa sivutaan polyamoriaa ja muita monisuhteisuuden mahdollisuuksia. Usein ne kuitenkin jäävät tavallisuuden ja luotettavuuden todistelun sekä ennakkoluulojen purkamisen jalkoihin, kuten Kangasvuokin toteaa: ”Tietoinen ja äänekäs yksiavioisuuden puolustaminen on reaktio biseksuaaleista esitettyihin ennakkoluuloihin, ja yksiavioisen parisuhdeihanteen vaaliminen on yksi keino taistella ennakkoluuloja vastaan” (s. 208). Tällaisessa puheessa monisuhteiset bi- ja panseksuaalit tulevat marginalisoiduiksi myös oman viiteryhmänsä sisällä. Olisikin tärkeää löytää tapoja puhua bi- ja panseksuaalien erilaisista suhdemuodoista ilman, että vahvistetaan samalla yhteisön sisäisiä raja-aitoja ja luodaan uusia marginaaleja.

Sisäpiiritutkijuutta ja tutkimuksen popularisointia

Kirja sivuaa Kangasvuon omia kokemuksia biseksuaalina ja biseksuaalisuuden tutkijana kiinnostavasti: kokemuksellisen kerrontaratkaisun kautta lukija pääsee kurkistamaan niin biseksuaalisuuteen havahtumisen hetkeen oululaisessa hotellihuoneessa kuin kansainvälisiin kohtaamisiin biseksuaalisuuskonferensseissa. Kokemuksellisuus laajentaa teoksen perspektiiviä ja muistuttaa, että tutkija on myös ihminen – ja toisinaan jopa sisäpiiriläinen suhteessa tutkimaansa aiheeseen. Sisäpiiriläisyys on kuitenkin tutkijalle myös haaste: kun tutkii vuosikymmeniä jotakin, mikä on myös henkilökohtaista, mitä tapahtuu henkilökohtaisuudelle? Onko aina puhuttava tutkijan äänellä – ja tarkoittaako tutkijan ääni tällöin omien kokemusten etäännyttämistä? Kangasvuo toteaa kirjan loppupuolella, että tietokirja tarjoaa tässä suhteessa tekstilajina merkittävää vapautta tutkijaposition ja henkilökohtaisuuden limittäiselle rinnakkainelolle.

Tutkijana Kangasvuolla on syvällinen ymmärrys tutkimastaan ilmiöstä, sen terminologiasta ja historiasta, mikä on tietokirjan kirjoittamisessa suuri etu. Kangasvuon teoksessa näkyy ja kuuluu tutkijan kriittinen katse ja asiantuntemus. Lisäksi Kangasvuo on lahjakas tieteen popularisoija: hän osaa kuvata monimutkaisia asioita ymmärrettävästi ja yleistajuisesti, kuitenkaan aihepiirin mutkikkuudesta tai tutkimuksen teon kriittisistä näkökulmista tinkimättä.

Kun kirjaa lukee sitä arvioivana tutkijana, kriittinen huomio kiinnittyy yksittäisiin asiavirheisiin (Ruotsissa homoseksuaalisuus poistui rikoslaista jo 1944, ei 1948) ja paikoin toisteiseen rakenteeseen, mutta nämä eivät vähennä teoksen kokonaisarvoa. Kirjaa voi suositella paitsi bi- ja panseksuaalisuudesta kiinnostuneille myös kaikille, jotka harkitsevat tieteen popularisointia tai yleistajuisen tietokirjan kirjoittamista. Aikana, jolloin suomalaisen tietokirjallisuuden puutteelliset viittauskäytännöt ovat puhuttaneet julkisuudessa (Välimäki ym. 2022), Kangasvuo osoittaa ansiokkaasti, kuinka tietokirjoittamisessakin voidaan kunnioittaa tutkijoiden työtä ja viitata käytettyyn lähdeaineistoon paitsi sujuvasti tekstin sisällä myös kattavassa lähdeluettelossa. Vaikka teos on nimenomaan tietokirja, uskon sen toimivan vankan tutkimuspohjansa vuoksi myös yliopiston perusopintojen lukemistona seksuaalisuuden moninaisuutta, seksuaalisuuden historiaa ja luovaa tietokirjoittamista käsittelevillä kursseilla.

Kangasvuon teos käsittelee bi- ja panseksuaalien elämänkokemuksia ja julkisuuskuvaa kattavasti. Monia bi- ja panspesifejä näkökulmia jää kuitenkin kirjan laajan skaalan ulkopuolelle. Se kertoo ennen kaikkea bi- ja

Varpu
Alasuutari

panseksuaalisuuden sisäisestä moninaisuudesta: ne eivät typisty yksittäisiin narratiiveihin tai kulttuurisiin stereotypioihin, vaan ilmenevät ihmisten elämissä hyvin monin eri tavoin. Siksi koko bi- ja panseksuaalinen todellisuus ei edes voisi mahtua yksien kansien väliin. Esimerkiksi jatkuvasti uudelleenrakentuvan kaapin problematiikasta, kulttuurisen ja yhteiskunnallisen näkymättömyyden haastamisesta tai monisuhteisista suhdekäytännöistä olisi ollut kiinnostavaa kuulla syvällisempääkin analyysiä bi- ja panseksuaalisuuden näkökulmasta. Se jääköön seuraavien tietokirjojen, kulttuurituotteiden ja tutkimuksen tehtäväksi.

Lähteet

Juvonen, Tuula. 2019. Nimeämisen mahti: Sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavien termien suhteisuudesta. *SQS* 13(1–2), 1–22. https://doi.org/10.23980/sqs.89126.

Kangasvuo, Jenny. 2014. *Suomalainen biseksuaalisuus: käsitteen ja kokemuksen kulttuuriset ehdot*. Oulu: Oulun yliopisto.

Kangasvuo, Jenny. 2021. Bisexuality as an Identity and a Conceptual Tool in Sexual Politics in Finland. Teoksessa Emiel Maliepaard ja Renate Baumgartner (toim.) *Bisexuality in Europe: Sexual Citizenship, Romantic Relationships, and Bi+ Identities*. Lontoo: Routledge, 163–177.

Lahti, Annukka. 2018. Bisexual Desires for More than One Gender as a Challenge to Normative Relationship Ideals. *Psychology & Sexuality* 9(2), 132–147.

Välimäki, Susanna; Torvinen, Juha; Koivisto-Kaasik, Nuppu & Leskelä-Kärki, Maarit. 2022. Plagioinnista Maria Petterssonin teoksessa Suomen historian jännät naiset. *Toiminta soi – Kirjoituksia yhteiskunnallisesta, toiminnallisesta ja aktivistisesta musiikintutkimuksesta*, 2022. https://www.suoni.fi/etusivu/2022/9/20/plagioinnista-petterssonin-teoksessa (haettu 17.11.2022).